

Особливості візуальної поведінки лицеміра

А. Ю. Кондрук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Corresponding author. E-mail: alinakondruk30@gmail.com

Paper received 30.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-161VI48-08>

Анотація. У статті розглянуто функціонування невербальних засобів спілкування у процесі комунікації. Зазначено основні функції зорової поведінки під час обміну інформацією. Висвітлено особливості лицемірства як негативної моральної якості, що прикриває нещирість. Часто саме воно слугує поштовхом до маніпуляції. Основну увагу зосереджено на дослідженні особливостей візуальної поведінки лицеміра. Очі – дзеркало душі. Вони промовляють, навіть коли уста мовчать. Наведено приклади прояву через візуальну поведінку істинних почуттів, які мовець ретельно намагається приховати.

Ключові слова: лицемірство, лицемір, невербальний засіб комунікації, візуальна поведінка, погляд, вираз очей, комунікація, маніпуляція.

Комунікація – це складний комплекс, і сьогодні уже не викликає сумніву теза про те, що мистецтво спілкування повинне трактуватися як єдність вербального та невербального, тому що мовлення не може бути вільним від семантики жестів, міміки, поглядів, поз, інтонацій тощо. Дослідження взаємодії вербальних та невербальних засобів комунікації сприяє розкриттю прагматичного характеру мовлення [15, с. 7]. Вивчення ефективності функціонування невербальних засобів комунікації у процесі спілкування є в центрі дослідження багатьох науковців (М.-М. О. Рибалко, А. В. Мішин, Л. В. Солощук, О. О. Литвинов та ін.) і вважається однією з ключових проблем сучасної лінгвістики, що і свідчить про **актуальність** нашої розвідки, **мета** якої полягає в дослідженні особливостей візуальної поведінки лицеміра.

Матеріалом дослідження слугувала англomовна художня література ХХ–ХХІ століть. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи – індукції, дедукції, аналізу, синтезу – для уточнення теоретичних засад дослідження і формування висновків роботи та метод функціонального аналізу для розкриття функціонального потенціалу візуальної поведінки лицеміра.

Під лицемірством розуміємо негативну моральну якість, що виявляється в поведінці людини, яка прикриває нещирість, лукавність, двоєдушність удаваною щирістю, добротністю. Грецьке слово, перекладене як «лицемір», буквально означає «театральний актор», тобто йдеться про людей, які грають роль, а не ведуть себе природньо і невимушено. У житті лицеміри діють таким чином з корисливими чи й зловмисними мотивами [16, с. 224]. Прикладами удаваної поведінки можуть слугувати такі дії людини: під час розмови людина раз у раз дивиться на годинник, ніби у неї повинна незабаром відбутися інша зустріч; людина тримається за щоку, прикидаючись, що у неї болить зуб; людина робить вигляд, що не розуміє того, що їй говорять, і показує це жестами: в подиві піднімає брови, знизує плечима, робить великі очі [10, с. 82–83].

Лицемірство, брехню та обман відносять до корисливих форм спілкування і розглядають як форми деструктивної взаємодії. Вони завжди викликають у жертви відчуття приниження, безсилля, образи і руйнують взаємини [8, с. 217]. У своєму дослідженні

В. А. Плаксина однією із домінуючих інтенцій, які рухають мовною особистістю, що проявляє лицемірство, вважає користолюбство і його прояви з метою маніпулювання іншим індивідом у вигляді підлабузництва, лакейства, лестощів, лукавства, крутійства [12, с. 54–55]. Лицемірство в поведінці (підлабузництво, прагнення догодити або невідв'язність, відчуття того, що мовець чогось не договориє і «темнить») є однією з ознак маніпулятора, який переконує в необхідності позиції сили – «чим більша твоя сила і здатність контролювати інших, тим вище ти піднімаєшся як господар становища. Інша людина – це завжди лише засіб досягнення власних цілей [8, с. 146]. Можна без перебільшення сказати, що існує безліч форм людської поведінки, складовою частиною яких є створення інформації і введення в оману іншої людини через різні мотиви [4, с. 131]. Правда полягає в тому, що будь-яка комунікація – це форма маніпуляції. Неможливо сказати щось і при цьому не справити жодного впливу на адресата. Навіть просте «привіт» можна вимовляти з різними інтонаціями, при цьому відповідний вираз обличчя і жести не залишать у людини ніяких сумнівів в тому, що, наприклад, її раді бачити [19, с. 4].

Саме з огляду на невербальні засоби адресат може судити про щирість і правдивість, про істинне ставлення мовця до нього [11, с. 546]. Невербальна поведінка особистості є індикатором актуальних психічних станів особистості; виступає в ролі уточнення, зміни розуміння вербального повідомлення, посилює емоційну насиченість сказаного; підтримує оптимальний рівень психологічної близькості між тими, хто спілкується; виступає в якості показника статусно-рольових відносин [5, с. 27]. Невербальні засоби більш істинні, викликають більше довіри, ніж вербальні, ілюструють справжні наміри мовця [3, с. 7]. Невербальна поведінка розкриває внутрішній світ людини, невербальні компоненти постають індикаторами думок комуніканта, його ставлення до подій, навколишнього світу, взаємовідносин з іншими [2, с. 50]. Ми отримуємо інформацію з навколишнього світу, використовуючи п'ять сенсорних каналів сприйняття: візуальний, аудіальний, кінестетичний, нюховий і смаковий. Ці п'ять чуттів використовуються психікою для обробки отриманої інформації та конструювання нових образів [1, с. 58].

Обличчя є дуже цінним джерелом інформації для верифікатора, тому що воно може і брехати, і говорити правду, і робити те й інше одночасно. Зазвичай обличчя несе відразу два повідомлення – те, що брехун хоче сказати, і те, що він хотів би приховати. Один вираз обличчя підтримує брехню, даючи хибну інформацію, інший – видає правду, тому що виглядає фальшиво, і справжні почуття просочуються крізь всі спроби приховати їх. У якийсь момент обличчя, будучи брехливим, може виглядати цілком переконливо, проте вже через мить на ньому можуть проявитися потаємні думки. А буває і так, що і щирі, і показні емоції передаються різними частинами обличчя одночасно [20, с. 58].

Справжні почуття відображаються на обличчі тому, що міміка може бути мимовільною, невіддільною думкам і намірам [20, с. 59]. Оскільки люди менше контролюють вираз обличчя і його складніше фальсифікувати, ніж слова, то саме аналіз виразу обличчя може забезпечити правильне визначення реальних почуттів людини. Існують особливі вказівки на використання нещирих слів; очевидними їх прикладами можуть слугувати випадкові словесні огріхи. Однак, трапляються випадки, коли обличчя може сильніше вводити в оману, ніж слова. Людей вчать контролювати вираз обличчя, вони можуть приглушити мимовільні реакції або зображати на обличчі те, чого насправді не відчувають. Як результат, часто виникають такі питання: Як бути? Як відрізнити справжні (істинні) прояви емоцій від хибних? Чи можна помітити прояви тих почуттів, які людина намагається приховати? Більшість людей використовують для цього одне з простих правил: очі найчастіше «говорять правду» [21, с. 178].

Очі є найпотужнішими знаками невербальної комунікації: вони займають центральне положення; через зоровий аналізатор проходить 87% всієї інформації (9% проходить через слуховий аналізатор, 4% – інформація, що надходить у мозок через інші органи чуття) [5, с. 155]. Очі не тільки бачать, але й виражають думку та емоцію, вони є активними навіть тоді, коли людина мовчить і контролює свою міміку та рухи [14, с. 86]. Очі – дзеркало душі. Вони першими дарують емоції і почуття, промовляють, коли уста мовчать. Очі люблять, ненавидять, сміються, вибирають, ціляться, вражають ціль, потрапляючи в десятку [1, с. 45]. Очі виражають найтонші нюанси людських почуттів та переживань. Наприклад: *‘But now my eyes were cold. Even when my mouth was smiling, or when I was laughing, the eyes were as cold and sharp as splinters’* [24, р. 570]. Для уважного спостерігача вони можуть бути сигналом нещирої дискурсивної поведінки [13, с. 96]. Наприклад: *‘She looked up at him with those glittering, green eyes. So green. Humans thought eyes were the window to the soul. They were wrong. As usual. Eyes lied. Hers were lying now. She was trying to look strong and in control, when he knew she was close to break apart’* [23, р. 50].

Вчені виділяють декілька універсальних функцій зорової поведінки (ЗП) у будь-якій комунікативній ситуації [7, с. 387; 25, с. 373]. Серед цих функцій: 1) когнітивна (ЗП як індикатор ментальних процесів мовця у момент комунікативного акту); 2) емотивна (ЗП

як показник емоцій та почуттів мовця); 3) регуляторна (ЗП як інструмент контролю зворотного зв'язку між комунікантами, засіб керування процесом спілкування та впливу на комуніканта); 4) соціокультурна (ЗП як показник характеру міжособистісних відносин комунікантів). Додають ще індексальну (характеризуючу) функцію ЗП, оскільки очі є індикатором індивідуальних фізичних і психологічних характеристик мовця, а також волюнтаривну (перформативну) функцію ЗП як засіб реалізації інтенцій та впливу на комуніканта [9, с. 25]. Мова може приховати істину, а очі – ніколи [5, с. 165]. Наприклад: *‘Tom had come up and heard the last words. ‘You’re sure you don’t mind?’ he asked. ‘Of course not. I hope you’ll have a grand time’. She smiled brightly at him, but her eyes were steely with hatred’* [26]. Даний приклад демонструє лицемірство мовця, що намагається приховати свої почуття за допомогою вербального повідомлення та усмішки на обличчі. Саме очі, які повні ненависті, викривають істинні почуття мовця.

Хоча саме по собі очне яблуко нічого не показує, емоційний вплив очей виникає завдяки способам їх використання і міміці обличчя. Факторами впливу очей на спостерігача є тривалість погляду, величина розкриття повік, прижмурювання, а також десятки дрібних рухів шкіри, які дозволяють надіслати майже будь-яке повідомлення [18, с. 54]. Наприклад: *‘It was worse than resentment. She tried to act glad to see him, but her eyes were cold and veiled. He could read her mind: ‘For what you did, Nicky, even among our friends we were outcasts’* [22].

Але найважливішим в методиці управління оком є погляд. Поглядом часто можна підняти або знищити іншу людину [18, с. 54]. Слово "погляд", згідно з тлумаченням О. В. Урисон, означає “випромінювати із очей дещо незриме, коли людина дивиться на щось або когось” [17, с. 23]. Погляд людини – один із найсильніших подразників, що несе в собі вагому інформацію. У процесі спілкування він виконує синхронізуючу функцію – ритміка поглядів утворює певне русло спілкування. Погляд пов'язаний з почуттями та думками людини, з її бажаннями та устремліннями, він виражає стан людини; за поглядом стоїть, як правило, якась пропозитивна структура, що характеризує людину. Погляд може бути веселим і грізним, тривожним і дивним, сумним і ніжним, змученим і лукавим [10, с. 147]. Наприклад: *‘Interest, sharp and sudden, crossed Kittridge’s features. He tried to hide it with his easy smile, but his eyes lied /.../ June still couldn’t see anything in Rufus Kittridge’s face that would indicate he was a coldhearted killer. How did one ever know they were looking into the eyes of a murderer?’* [28, р. 118–119] У даному прикладі лицемір вдало приховує свої істинні почуття та наміри, використовуючи для маскування посмішку й візуальну поведінку. Ніхто з оточуючих навіть не здогадується, що дивиться у вічі вбивці. Можна зробити висновок, що вміла візуальна поведінка здатна ввести в оману оточуючих, до чого часто вдається лицемір задля досягнення власних цілей або приховання істинних намірів.

Отже, у процесі комунікації візуальна поведінка виражає істинні почуття та емоції. Погляд найчастіше

показує те, що людина всіляко намагається приховати, розкриває її справжні почуття та ставлення, виявляє щирість або нещирість її намірів. Інколи, вдаючись до акторської майстерності, людина вміло контролює свою невербальну поведінку. За допомогою візуальної поведінки можна приховати справжні переживання та наміри, а також ввести в оману інших,

як це робить лицемір. За допомогою зорової поведінки та її невербальних реалізацій в комунікативному акті передаються тисячі мовчазних повідомлень, виражаються почуття, здійснюється вплив. Перспективним вбачається дослідження гендерного аспекту комунікативної поведінки лицеміра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Е. Ю. Язык тела / Е. Ю. Антоненко. – Харьков : Фолио, 2011. – 158 с.
2. Акишина А. А. Жесты и мимика в русской речи / А. А. Акишина. – М. : Русский язык, 1991. – 144 с.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. О своеобразии отражения мимики и жестов вербальными средствами (на материале русского языка) / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 36–47.
4. Грачев Г. В., Мельник И. К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. В. Грачев, И. К. Мельник. – М. : ИФРАН, 1999. – 230 с.
5. Ковалинская И. В. Невербальная коммуникация / И. В. Ковалинская. – К. : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
6. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 81 с.
7. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
8. Кручек В. А. Психолого-педагогичні основи міжособистісного спілкування: навчальний посібник / В. А. Кручек. – К. : НАКККіМ, 2011. – 291 с.
9. Литвинов О. О. Семантико-когнітивні та прагматичні особливості номінативних одиниць на позначення зорової поведінки персонажів (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. О. Литвинов. – Київ, 2012. – 245 с.
10. Мишин А. В. Невербальные средства коммуникации и их отражение в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. В. Мишин. – Москва, 2005. – 176 с.
11. Папп Ф. Паралингвистические факты. Этикет и язык / Ф. Папп // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 15. – С. 546–553.
12. Плаксина В. А. Дискурсивная актуализация концепта «лицемерие»: когнитивно-прагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В. А. Плаксина. – Майкоп, 2018. – 180 с.
13. Рибалко М.-М. О. Вербальний та невербальний аспекти дискурсивної поведінки обманника (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М.-М. О. Рибалко. – Київ, 2008. – 231 с.
14. Серякова И. И. Типология невербальных знаков коммуникации / И. И. Серякова // Science and Education a New Dimension. Philology, II(5), Issue: 28. – Budapest, 2014. – С. 84–88.
15. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Л. В. Солощук. – К., 2009. – 469 с.
16. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
17. Урысон Е. В., Апресян Ю. Д. и др. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Е. В. Урысон, Ю. Д. Апресян и др.. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 511 с.
18. Фаст Дж., Холл Э. Язык тела. Как понять иностранца без слов / Дж. Фаст, Э. Холл. – М. : Вече, Персей, АСТ, 1995. – 432 с.
19. Фексеус Х. Искусство манипуляции. Как не дать себя обмануть : [пер. со швед. Е. Н. Холовой] / Х. Фексеус. – М. : РИПОЛ классик, 2010. – 1010 с.
20. Экман П., Фризен У. Психология лжи: обмани меня, если сможешь : [пер. с англ.] / П. Экман, У. Фризен. – СПб. : Питер, 2012. – 302 с.
21. Экман П., Фризен У. Узнай лжеца по выражению лица / П. Экман, У. Фризен. – СПб. : Питер, 2010. – 268 с.
22. Clark M. H. While My Pretty One Sleeps / M. H. Clark. – Simon and Schuster, 2000. – 320 p.
23. Eden C. Midnight's Master / C. Eden. – Kensington, 2015. – 352 p.
24. Gregory P. Wideacre: A Novel / P. Gregory. – Simon and Schuster, 2007. – 656 p.
25. Knapp K. Analysing Intercultural Communication / K. Knapp. – B. : Mouton de Guyter, 1987. – 319 p.
26. Maugham, W. S. Theatre / W. S. Maugham. – McClelland & Stewart, 2016. – 234 p.
27. Stephens S. C. Thoughtless / S. C. Stephens. – Simon and Schuster, 2012. – 544 p.
28. White L. A. The Perfect Outsider / L. A. White. – Harlequin, 2012. – 224 p.

REFERENCES

1. Antonenko E. Y. The Language of the Body / E. Y. Antonenko. – Kharkov : Folio, 2011. – 158 p.
2. Akishina A. A. Gestures and Mimics in the Russian Speech / A. A. Akishin. – M. : Russian language, 1991. – 144 p.
3. Vereshchagin, E. M., Kostomarov V. G. On the originality of mimics and gestures reflection by verbal means (on the material of the Russian language) / E. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov // Questions of Linguistics. – 1981. – No. 1. – P. 36–47.
4. Grachev G. V., Melnyk I. K. Manipulating the Personality: Organization, Methods and Technologies of Information and Psychological Impact / G. V. Grachev, I. K. Melnyk. – M. : IFRAN, 1999. – 230 p.
5. Kovalynska I. V. Nonverbal communication / I. V. Kovalynska. – K. : "Education of Ukraine" Publishing house, 2014. – 289 p.
6. Kolshanskyi G. V. Paralinguistics / G. V. Kolshanskyi. – M. : Nauka, 1974. – 81 p.
7. Kreydlin G. E. Nonverbal Semiotics: The Language of the Body and the Natural Language / G. E. Kreydlin. – M. : A New Literature Review, 2002. – 592 p.
8. Kruchek V. A. Psychological-pedagogical basics of interpersonal communication: textbook / V. A. Kruchek. – K. : NAKKKiM, 2011. – 291 p.
9. Lytvynov O. O. Semantic-cognitive and pragmatic peculiarities of nominative units for the characterization of visual behaviour of characters (based on the material of contemporary English-language fiction prose): diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / O. O. Lytvynov. – Kyiv, 2012. – 245 p.
10. Mishin A. V. Nonverbal means of communication and their reflection in the fiction text: diss. ... Ph.D. : 10.02.01 / A. V. Mishin. – Moscow, 2005. – 176 p.

11. Papp F. Paralinguistic facts. *Etiquette and Language* / F. Papp / *The New in the foreign linguistics*. – M. : Progress, 1985. – Issue 15. – P. 546–553.
12. Plaksina V. A. A discourse actualization of the "hypocrisy" concept: the cognitive-pragmatic aspect: diss. ... Ph.D. : 02.10.19 / V. A. Plaksina. – Maikop, 2018. – 180 p.
13. Rybalko M.-M. O. Verbal and nonverbal aspects of the deceiver's discourse behaviour (on the material of contemporary English fiction prose): diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / M.-M. O. Rybalko. – Kiev, 2008. – 231 p.
14. Seriakova I. I. Typology of nonverbal signs of communication / I. I. Seriakova // *Science and Education a New Dimension. Philology*, II (5), Issue: 28. – Budapest, 2014. – P. 84–88.
15. Soloshchuk L. V. Interaction of verbal and nonverbal components of communication in contemporary English-language discourse: diss. ... Ph.D. : 10.02.04 / L.V. Soloshchuk. – K., 2009. – 469 p.
16. Toftul M. G. *Contemporary Dictionary of Ethics: Dictionary* / M. G. Toftul. – Zhytomyr : I. Franko Zhytomyr State University Publishing house, 2014. – 416 p.
17. Uryson E. V., Apresian Y. D. and others. *A new explanatory dictionary of synonyms of the Russian language* / E. V. Uryson, Y. D. Apresian and others. – M. : School "Languages of Russian culture", 1997. – 511 p.
18. Fast J., Hall E. *Body language. How to understand a foreigner without words* / J. Fast, E. Hall – M. : Veche, Perseus, AST, 1995. – 432 p.
19. Fexes X. *Art of manipulation. How not to deceive yourself: [transl. from Swedish by E. N. Kholova] / H. Fexes . – Moscow : RIPOL Classic, 2010. – 1010 p.*
20. Ekman P., Friesen U. *Psychology of the lie: deceive me if you can: [transl. from Eng.] / P. Ekman, U. Friesen. – St. Petersburg : Piter, 2012. – 302 p.*
21. Ekman P., Friesen U. *Learn the liar by the expression of the face / P. Ekman, U. Friesen. – St. Petersburg : Piter, 2010. – 268 p.*

The peculiarities of the visual behaviour of a hypocrite

A. Kondruk

Abstract. The article deals with the nonverbal communication. Significant attention is devoted to the peculiarities of the visual behaviour of a hypocrite. Hypocrisy is determined as a negative moral quality that hides insincerity. It often serves as an impetus for manipulation. The basic functions of the eye behaviour have been mentioned. Eyes are the window to the soul. They speak even when the mouth doesn't. In the examples that have been given, the visual behaviour reveals the true feelings, which a person tries to hide.

Keywords: *hypocrisy, hypocrite, nonverbal means of communication, visual behaviour, look, eye expression, communication, manipulation.*

Особенности визуального поведения лицемера

А. Ю. Кондрук

Аннотация. В статье рассмотрено функционирование невербальных средств общения в процессе коммуникации. Указаны основные функции визуального поведения при обмене информацией. Освещены особенности лицемерия как негативного нравственного качества, которое прикрывает неискренность. Часто именно оно служит толчком к манипуляции. Основное внимание сосредоточено на исследовании визуального поведения лицемера. Глаза – зеркало души. Они говорят, даже когда уста молчат. Приведены примеры проявления через визуальное поведение истинных чувств, которые говорящий тщательно пытается скрыть.

Ключевые слова: *лицемерие, лицемер, невербальное средство коммуникации, визуальное поведение, взгляд, выражение глаз, коммуникация, манипуляция.*